

УДК 321.01

Л. І. Яковлева
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри філософських та соціально-політичних наук,
Одеський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України

ФЕНОМЕН ЛЕГІТИМНОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ В ІНФОРМАЦІЙНУ ЕПОХУ

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах відбувається трансформація сутності політичної влади, пов'язана із завершенням глобального переходу від індустріального (модерного) до постіндустріального (інформаційного) суспільства. Відповідно, владні актори потребують нового як за формою, так і за змістом обґрунтування власної легітимності, відмінного від тих, які домінували в епоху модерну. Зокрема, у минулому процес легітимації політичної влади передбачав такі кроки:

- формулювання політичними акторами мети суспільного розвитку з опорою на інструментальну раціональність;
- пошук найбільш ефективних засобів її досягнення;
- раціональне пояснення сутності власних дій різним соціальним групам;
- калькуляція витрат і вигід для соціуму від реалізації певної стратегії;
- урахування поведінки інших політичних акторів;
- оцінювання ситуації загалом.

У сучасних умовах під впливом глобалізації та інформатизації постають нові виклики перед традиційним розумінням легітимності. Адекватна відповідь передбачає відмову від інструментального розуміння раціональності, увагу до комунікативної раціональності та спрощення зворотного зв'язку між владою та громадянами.

Українська ситуація, окрім цього, потребує урахування специфіки пострадянського стану політичного простору, процесу демократизації влади та суспільства. Особливої актуальності дослідження проблеми забезпечення легітимності політичної влади набуває в загальносвітовому контексті переходу до інформаційного суспільства та у зв'язку з процесом пострадянських трансформацій в Україні. Усе вищенаведене актуалізує дослідження феномену легітимності політичної влади в умовах інформаційної епохи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. В останні десятиріччя інформація, комунікація, інформаційні та комунікативні технології стають невід'ємною складовою легітимації політичної влади. Розвиток технологій зв'язку спричинив популярність ідей «інформаційного суспільства», «постіндустріального суспільства», «постмодерного суспільства», «суспільства ризику» та «суспільства знань». Поступово в політичній науці було сформовано достатню теоретичну базу для постановки питання щодо необхідності впровадження в діяльність влади новітніх інформаційних і комунікативних технологій та переходу публічного адміністру-

вання на якісно новий рівень надання послуг – до електронної демократії та електронного урядування.

Побудова теоретичного порядку з метою дослідження феномену легітимності політичної влади передбачає застосування таких концепцій соціального та політичного знання.

По-перше, теоретичні підходи до конструювання моделей легітимності політичної влади в інформаційну епоху. Передусім мова йде про теорії е-демократії (e-democracy) та е-урядування (e-government), які мають великий практичний потенціал для пострадянських суспільств, що виражається у визначенні засобів підвищення легітимності політичної влади в процесі взаємодії політичних акторів з інститутами громадянського суспільства, окремими громадянами та суспільством в цілому.

По-друге, наукові праці, які становлять основу формування концепцій легітимності влади в інформаційну епоху. Тут слід відзначити праці Д. Белла, концепцію «демократії участі» Й. Масуди, концепцію «напівпрямой демократії» Е. Тоффлера, концепцію інтерактивної демократії П. Розанвалона, теорію електронної демократизації М. Хагена, теорію медіатизації політики та нового панівного класу – медіакратії Г. Оберройтера, теорію кібердемократії, концепцію «інформаційного суспільства» М. Кастельса та концепцію «суспільства знань».

По-третє, на особливу увагу в контексті дослідження легітимності влади в інформаційному суспільстві заслуговує концепція деліберативної демократії Ю. Габермаса. У ній він визначає легітимність в умовах демократії як спільну справу усіх громадян («республіку») щодо формування специфічної «комунікативної» влади, яка завдяки правовим механізмам відтворюється як політична та адміністративна.

Серед вітчизняних вчених, праці яких присвячено розвитку інформаційних технологій та впливу інформатизації на легітимність політичної влади, слід відзначити В. Авер'янова, Є. Бистрицького, О. Білого, О. Голобуцького, В. Горбатенка, О. Дубаса, В. Ковалевського, В. Коляденка, Ю. Мазурок, В. Недбая, О. Третяка, ін.

Разом із тим, попри достатню велику кількість робіт, присвячених феномену легітимності влади, недостатньо уваги приділялось саме комунікативному виміру легітимності політичної влади, зокрема політологічним інтерпретаціям громадянської ідентичності як складової частини легітимності політичної влади в інформаційну епоху.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – дослідити феномен легітимності політичної влади в інформаційну епоху.

Виклад основного матеріалу дослідження. З праць М. Вебера відомо, що легітимність політичної влади

інтерпретується як певна процедура самовиправдання влади. Ця процедура спирається на традицію (традиційне панування), харизму (харизматичне панування) та бюрократію (раціонально-легальне панування). Легітимність бюрократичного панування забезпечується юридично затвердженим знеособленим порядком, спирається на переконання громадян у законності встановлених правил.

В умовах інформаційної епохи постають нові виклики перед демократією та демократичним урядуванням, вирішення яких неможливе без забезпечення легітимності політичної влади. Це потребує звернення до е-демократії як новітньої форми комунікативної взаємодії, що знаходиться на перетині приватного та публічного просторів. У політичній історії виокремлюють різні форми взаємодії між приватним (*Res Privata*) та публічним (*Res Publica*) на різних історичних етапах – від давньогрецьких полісів та Римської імперії до постсучасного інформаційного суспільства. На думку В. Парсонса, «ідея публічної політики передбачає існування сфери чи сектора життя, що не є приватними або суто індивідуальними, а здійснюються спільно. «Публічний» означає ті аспекти людської діяльності, які вимагають урядового чи соціального втручання або принаймні спільних дій» [2, с. 23].

У сучасному світі відбувається активна експансія такого феномену публічного простору, як політична влада, на приватний простір життя індивідів, а розповсюдження інформаційних технологій взагалі вимагає переосмислення сутності та кордонів «приватності» в умовах е-демократії.

Процес децентралізації та змін форм влади завдяки інформатизації соціальних і політичних відносин порівняно з індустріальною хвилею стосується не лише політичних інститутів та урядових структур, а й бізнес-структур – вони не справляються з інформаційними потребами світу, що стрімко зростають. Ф. Фукуяма ілюструє зміни кордонів приватного та публічного в сучасних умовах на прикладі аналізу ринкової взаємодії, ієрархічної взаємодії та взаємодії в мережах. На його думку, взаємодії в мережі вдається уникнути вад ієрархічної політики саме завдяки розмитості кордонів між приватним і публічним: «мережа – це моральні взаємини довіри: мережа – це група індивідуальних агентів, які поділяють неформальні норми або цінності, крім тих, які необхідні для звичайних ринкових операцій <...> мережа відрізняється від ієрархії, тому що заснована на неформальних нормах, що розділяються, а не на формальних владних відносинах» [5].

Забезпечення легітимності політичної влади в інформаційну епоху відбувається завдяки кращому розумінню потреб споживачів та спрощенню структури зворотного зв'язку: користувач послуг он-лайн може не розуміти сфери відповідальності окремих урядових структур, проте він отримує послугу, електронний уряд має здатність надавати послуги громадянам якісно і в достатній кількості – так, щоб вони були пристосовані до їхніх потреб і умов та були скоординовані через різні канали спілкування (телефон, Інтернет, особисте спілкування, пошта, система коротких повідомлень тощо).

Варто погодитись із тим, що «розгляд перспектив та проблем, пов'язаних зі становленням електронного

уряду в Україні, не може обмежуватись констатацією новацій у технологічному забезпеченні діяльності сфери державного сектору. Він є більше урядом, ніж електронним» [6, с. 187]. Адже е-демократія та е-урядування є не стільки механізмом переведення документообігу з паперового вигляду в електронний, скільки засобом підвищення ефективності діяльності влади завдяки вдосконаленню комунікативної взаємодії із громадянами, а отже, важливим чинником забезпечення легітимності політичної влади.

Концептуалізація ідеї електронної демократії та електронного урядування обумовлена чинниками теоретичного та практичного характеру. До перших належать зріст впливу теорії інформаційного суспільства наприкінці ХХ століття як ефективного інструменту дослідження публічного управління та поширення впливу концепцій демократії участі, інтерактивної демократії та прямої демократії на глобальному рівні. Серед аргументів другого типу слід відзначити кризу моделі представницької демократії (демократичний конформізм, відсторонення громадян від участі в публічному управлінні та ін.).

Досліджуючи генезу ідеї е-демократії та е-урядування можна навести основні «віхи» її концептуалізації. По-перше, кібернетична теорія систем, яка в політологічному вимірі знайшла своє вираження у таких теоріях, як комунікативна модель політичної системи (Д. Істон), інструментальна модель політичної системи (Г. Алмонд), теорія кібернетики як політичного управління (Ж. Дойч). По-друге, теорія комунікації М. Мак-Люена. Недарма саме на його честь було названо систему електронних мас-медіа «Галактикою Мак-Люена», яка прийшла на зміну друкованим медіа «Галактики Гутенберга». По-третє, концепції, що поєднували теорії демократії та теорії комунікації: теорія теледемократії, теорія електронної республіки, теорія медіатизації політики, теорія кібердемократії.

У вищевказаних концепціях поєднувались інтерактивні технології (інформаційні, комунікативні) та новітні форми демократії, які базуються на функціонуванні інформаційних мереж зв'язку між суспільством і владою. Відповідно, різниця між підходами полягала не у сфері технологізації (навпаки, це стало спільним для багатьох досліджень), а в концептуалізації моделей демократичного розвитку наприкінці ХХ – початку ХХІ століть.

О. Тоффлер зазначає: «Замість високостратифікованого суспільства, в якому декілька великих блоків об'єднуються, щоб сформувати більшість, ми маємо конфігуративне суспільство, де тисячі меншин, багато з яких тимчасові, кружляють у водоверті і утворюють абсолютні нові скороминущі моделі, що рідко об'єднуються у 51%-вий консенсус із великих проблем. Просування цивілізації Третьої хвилі послаблює саму легітимність багатьох сучасних урядів» [4, с. 661].

Легітимність правління більшості відходить у минуле не лише з політичних і технологічних, а й із соціальних та економічних причин.

«Усю еру цивілізації Другої хвилі боротьба за правління більшості була гуманістичною і визвольною. У суспільствах Другої хвилі правління більшості майже завжди означало прорив до справедливості для

бідних. Адже бідні були більшістю. Проте сьогодні в бідних немає, як правило, чисельної переваги. У більшості країн вони – як і всі інші – стали меншиною» [4, с. 662].

Серед підходів до прийняття політичних рішень, що сприятимуть демократизації в умовах інформаційної хвилі, О. Тоффлер називає такі:

- голосування, яке застосовується сьогодні багатьма корпораціями, щоб захистити права меншин, що володіють акціями;

- створення тимчасових модульних партій, які обслуговують змінну конфігурацію меншин, партії, що включаються і вимикаються;

- появу «дипломатів» або «послів», щоб бути посередником не між країнами, а між меншинами усередині кожної країни;

- створення квазіполітичних інститутів, щоб допомагати меншинам швидше і легше утворювати й розривати альянси [4, с. 667].

У епоху модерну джерелами легітимності політичної влади виступали результати виборчих кампаній, визначені правові норми політичної взаємодії (зокрема, поділ влади на три гілки), рівень довіри у вертикальній взаємодії та горизонтальній політичній взаємодії, дотримання політиками певних ідеологічних принципів.

На сучасному етапі в процесі легітимації політичної влади необхідно враховувати стан громадської думки, рівень політичної участі та політичної активності громадян. Актори публічного управління вважаються легітимними, якщо вони здатні підтримувати не лише законність влади, а й віру громадян у законність політичного режиму, його відповідальність та здатність виконувати демократичні правила політичної гри. На думку Є. Бистрицького, «легітимація – це розгорнутий у часі політичний дискурс – процес розповсюдження, обговорення, обдумування, врешті-решт доведення колективної правильності та прийнятності соціально-правових норм, що їх здебільшого стихійно встановлюють нові політики. Тому ще говорять про легітимаційний потенціал політичного дискурсу. Легітимаційний потенціал – це засади та мотиви, що можуть бути мобілізовані для публічного доведення легітимності політики, мають соціальну силу утворювати консенсус – найважливішу умову легітимації» [1].

В інформаційну епоху легітимність означає спроможність акторів у взаємодії з громадянами створювати та відтворювати переконання, що вони є оптимальними та бажаними для суспільства. На думку О. Сидорчука «У цілому легітимність влади можна визначити як згоду громадян або визнання ними права певної особи чи групи осіб поширювати свій вплив на них у справах управління суспільством. Мало того, важливим моментом легітимності є характер такої згоди. Людина згоджується – під страхом смерті, внаслідок прямої загрози чи через матеріальну вигоду, – що інша чинитиме на неї вплив. Проте така влада не буде легітимною. У термінах Вебера це буде звичайним пануванням, тоді як влада є пануванням легітимним. Тому важливим компонентом легітимності є добровільна згода на панування через упевненість у компетентності чи авторитеті представників влади чи самої системи влади в цілому» [3].

Відносини політичних акторів між собою та їх взаємодія з інституціями громадянського суспільства, мас-медіа та експертами, громадянами сьогодні опосередковані інформаційними технологіями. Саме тому, у публічному просторі пріоритетним виступає не домінування держави в усіх сферах соціального життя, а налагодження конструктивної взаємодії із суспільством за посередництвом інформаційних технологій з метою реалізації та захисту прав індивіда.

Легітимація політичної влади в Україні характеризується власними особливостями, серед яких можна відзначити такі.

По-перше, формування політичної та правової системи на основі радянських інститутів влади, шляхом інституціоналізації «зверху» в інтересах порівняно невеликої групи владних акторів. На думку Є. Бистрицького, «в умовах посткомунізму легітимація являє собою проблему в кількох найважливіших сенсах <...> йдеться про історичне повернення до практики легітимації після майже столітнього панування нелегітимної – самолегітимної – влади <...> про штучне визначення (за допомогою цілеспрямованої пропаганди, спланованої ідеологічної дії) тієї системи цінностей, що мають складатися природно-історично (в культурі, традиціях, мові, звичаєвому бутті тощо) та які утворюють легітимаційне підґрунтя та легітимаційний потенціал нової політичної системи <...> посткомунізм як стан «після комуністичного суспільства» може реально опертися лише на попередні традиції та навички псевдолегітимного політичного владарювання» [1].

По-друге, активне використання пострадянськими акторами інформаційних технологій з метою підтримки авторитарного правління та ігнорування демократичних принципів легітимації.

По-третє, якщо процес легітимації політичної влади в сучасних демократичних країнах характеризується експансією «публічного» на приватний простір, то в Україні, навпаки, спостерігається приватизація публічної політики, а приватні інтереси домінують над суспільним інтересом. Тобто легітимність політичних акторів прямо залежить від їхньої здатності задовольнити приватні потреби окремих індивідів та обмеження взаємодії із громадянами часом виборчих змагань.

По-четверте, фрагментація легітимності влади. На зміну єдиній радянській символічній «картині світу» (виходячи з якої вибудовувались пояснювальні схеми легітимності комуністичного режиму) прийшли часткові «образи реальності», які репрезентують окремі політичні актори, виходячи з власних егоїстичних (приватних) інтересів. На думку О. Сидорчука, «це приводить до того, що легітимність стає «фрагментованою», прив'язаною до конкретної політичної сили, але не до системи загалом. Образи реальності різних політичних сил намагаються виключити своїх опонентів із такого загального поля, відмовити їм у доступі до політичної системи суспільства. Інакше кажучи, вони переконують нас у тому, що влада в державі є легітимною лише тоді, коли вона належить певній політичній силі, в іншому разі вона є нелегітимною» [3].

В Україні легітимація політичної влади пов'язується із завершенням переходу від радянського та

пострадянського авторитаризму до консолідованої демократії. Враховуючи виклики щодо збереження цілісності країни в умовах іноземної агресії, які постали перед українською владою та суспільством, особливий наголос слід зробити на процесі забезпечення консолідації різних соціальних груп, класів та спільнот. Вирішення завдань консолідації суспільства на основі демократичних цінностей, подолання штучного регіонального поділу та спадщини авторитарного режиму в умовах глобалізації та інформаційної епохи потребує звернення до феномену громадянської ідентичності. Саме громадянська ідентичність здатна забезпечити легітимність влади та поступ демократичних реформ в Україні.

Конструювання громадянської ідентичності відбувається на основі, яка відрізняється від національної, політичної або соціокультурної ідентичностей. Зокрема, у процесі формування політичної ідентичності головними акторами є державні інститути та політичні партії. Держава в особі політичних інститутів хоча й зацікавлена посилювати політичну ідентичність або маніпулювати національною та соціокультурною ідентичностями (щоб збільшити рівень власної легітимності та ефективності), проте в сучасних умовах не має достатньої довіри та підтримки з боку громадян. Навпаки, у конструюванні громадянської ідентичності наголос робиться на роль інституцій громадянського суспільства; не політичних ідеологій, а громадянських цінностей, які сприяють взаємному розумінню та спільній діяльності громадян без посередництва дискредитованих індивідуальних і колективних політичних акторів. Саме громадянська ідентичність сприятиме підвищенню рівня легітимізації окремих державних інститутів, які сприяють розвитку громадянського суспільства та реагують на його запити.

Дослідження громадянської ідентичності як складової частини легітимності політичної влади потребує вирішення комплексу питань теоретичного та прикладного характеру, пов'язаних із трансформаціями ідентичності, легітимності та влади на регіональному, національному та глобальному рівнях політичної взаємодії.

Новизна феномену громадянської ідентичності як складової легітимності політичної влади обумовлена необхідністю визначення та впровадження взаємопов'язаних інструментів формування громадянської ідентичності з урахуванням спротиву наявної системи пострадянських політичних акторів та олігархічно-бюрократичних груп. По-перше, це означає необхідність наукової та дослідницької складової, спрямованої на отримання нового знання з кута зору політичної науки щодо феномену громадянської ідентичності; по-друге, це означає активізацію проектної діяльності, спрямованої на розроблення політичних інструментів щодо реалізації громадянської ідентичності в сучасному українському суспільстві («громадянська ідентичність як інноваційний проект»); по-третє, це означає підвищення громадської активності, спрямованої на формування в кожного громадянина знання щодо важливості політичної активності та політичної участі.

Громадянська ідентичність може існувати лише у «відкритому» демократичному суспільстві, але вод-

ночас вона є гарантією його збереження та розвитку, формуючи активних громадян, які забезпечують легітимність політичної влади.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Таким чином, легітимність політичної влади в інформаційну епоху ґрунтується на демократичних засадах і виражає довіру громадян до їхньої діяльності та взаємодії, а також здатність публічної влади правомірно реалізувати власні рішення. В умовах легітимного правління суспільні суперечності та конфлікти вирішуються на основі раціоналізації взаємодії політичних акторів. Якщо ж виявляється недостатня легітимність влади, то це може мати наслідком політичну кризу та подальшу дестабілізацію політичного режиму. У цьому сенсі вкрай бажаним і доречним є впровадження «е-урядування» задля раціоналізації взаємодії між громадянами та владою, що забезпечує не лише легітимність, а й ефективність дій уряду.

Глобальне розповсюдження інформаційних технологій, передусім мережі Інтернет, яка містить інформаційну та комунікативну технології, у поєднанні зі змінами в соціальній та економічній структурі суспільства потребує формування громадянської ідентичності як основи легітимності влади в інформаційну епоху.

Громадянська ідентичність індивіда є одним із найважливіших засобів соціальної та політичної стабільності сучасного українського суспільства. Процес формування громадянської ідентичності в Україні відбувається на перетині двох трендів: деконструкції радянської тоталітарної спадщини та «розмивання» національної ідентичності під впливом інформатизації та глобалізації економічних та політичних відносин. Сьогодні процес формування громадянської ідентичності характеризується суперечливістю, оскільки поєднує соціокультурні та національні особливості з рисами «радянської людини». Також суттєвий вплив мають нові риси, характерні для індивідів, які опинились в умовах політичної та економічної конкуренції (демократії та ринкової економіки).

Література

1. Бистрицький Є. Державотворення: шляхи легітимізації / Є. Бистрицький / Українська державність у ХХ столітті. – К. : Політична думка, 1996. – С. 326–348. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bystrytsky.org/derzhukr.htm>.
2. Паронс В. Публічна політика. Вступ до теорії й практики аналізу політики / В. Паронс. – пер. з англ. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 549 с.
3. Сидорчук О. Легітимність влади в Україні: дві тенденції сучасності / О. Сидорчук // Дзеркало тижня. – 31 жовтня 2012 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/legitimnist_vladi_v_ukrayini_dvi_tendentsiyi_suchasnosti.html.
4. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. – М. : ООО «Фирма «Издательство АСТ», 1999. – 784 с.
5. Фукуяма Ф. Великий разрыв / Ф. Фукуяма; пер. с англ. под общ. ред. А.В. Александровой. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2003. – 474 с.
6. Яковлев Д.В. Політична взаємодія як комунікативний процес: медіатизація, демократизація, раціоналізація / Д.В. Яковлев. – Одеса : Астропринт, 2009. – 288 с.

Анотація

Яковлева Л. І. Феномен легітимності політичної влади в інформаційну епоху. – Стаття.

Статтю присвячено дослідженню феномену легітимності політичної влади в інформаційну епоху. Визначено основні теоретичні підходи до обґрунтування феномену легітимності політичної влади в інформаційну епоху з точки зору політичної науки. Відзначено особливості легітимності влади в контексті впровадження електронної демократії та електронного урядування в Україні. Наголос зроблено на комунікативній складовій частині процесу легітимації політичної влади та формуванні громадянської ідентичності як складника легітимності політичної влади інформаційної епохи.

Ключові слова: легітимність політичної влади, інформаційна епоха, е-демократія, громадянська ідентичність, процес легітимації влади, теорії легітимності політичної влади.

Аннотация

Яковлева Л. И. Феномен легитимности политической власти в информационную эпоху. – Статья.

Статья посвящена исследованию феномена легитимности политической власти в информационную эпоху. Определены основные теоретические подходы к обоснованию феномена легитимности политической власти в информационную эпоху с точки зрения политической на-

уки. Отмечены особенности легитимности власти в контексте внедрения электронной демократии и электронного управления в Украине. Акцентируется внимание на коммуникативной составляющей процесса легитимации политической власти и формировании гражданской идентичности как элемента легитимности политической власти информационной эпохи.

Ключевые слова: легитимность политической власти, информационная эпоха, е-демократия, гражданская идентичность, процесс легитимации власти, теории легитимности политической власти.

Summary

Yakovleva L. I. Phenomenon of legitimacy of political power in the information age. – Article.

The article studies the phenomenon of the legitimacy of political power in the information age. The main theoretical approaches to the study of the phenomenon of the legitimacy of political power in the information age from the angle of political science. Noted features of legitimacy in the context of e-democracy and e-government in Ukraine. Emphasis is placed on communicative component of legitimizing political power and the formation of civil identity as part of the legitimacy of the political power of the information age.

Key words: legitimacy of political power, information age, e-democracy, civic identity, process of legitimation of power, theory of legitimacy of political power.